

әл-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
Экономика және бизнес жоғары мектебі
Бизнес технологиялар кафедрасы

Логистика жүйесіндегі тәуекелдерді басқару (пәні)

8 дәріс :

**Тәуекел көрсеткіштері және зиянды
бағалау әдістері**

Дәріс жоспары :

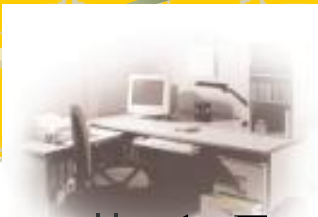

- ✦ 1. Шығын түрлері. Тәуекелді бағалау әдістері
- ✦ 2. Тәуекел аймақтарын анықтау
- ✦ 3. Тікелей және жанама шығындар
- ✦ 4. Пайда мен тәуекел арасындағы байланыс

1. Шығын түрлері. Тәуекелді бағалау әдістері

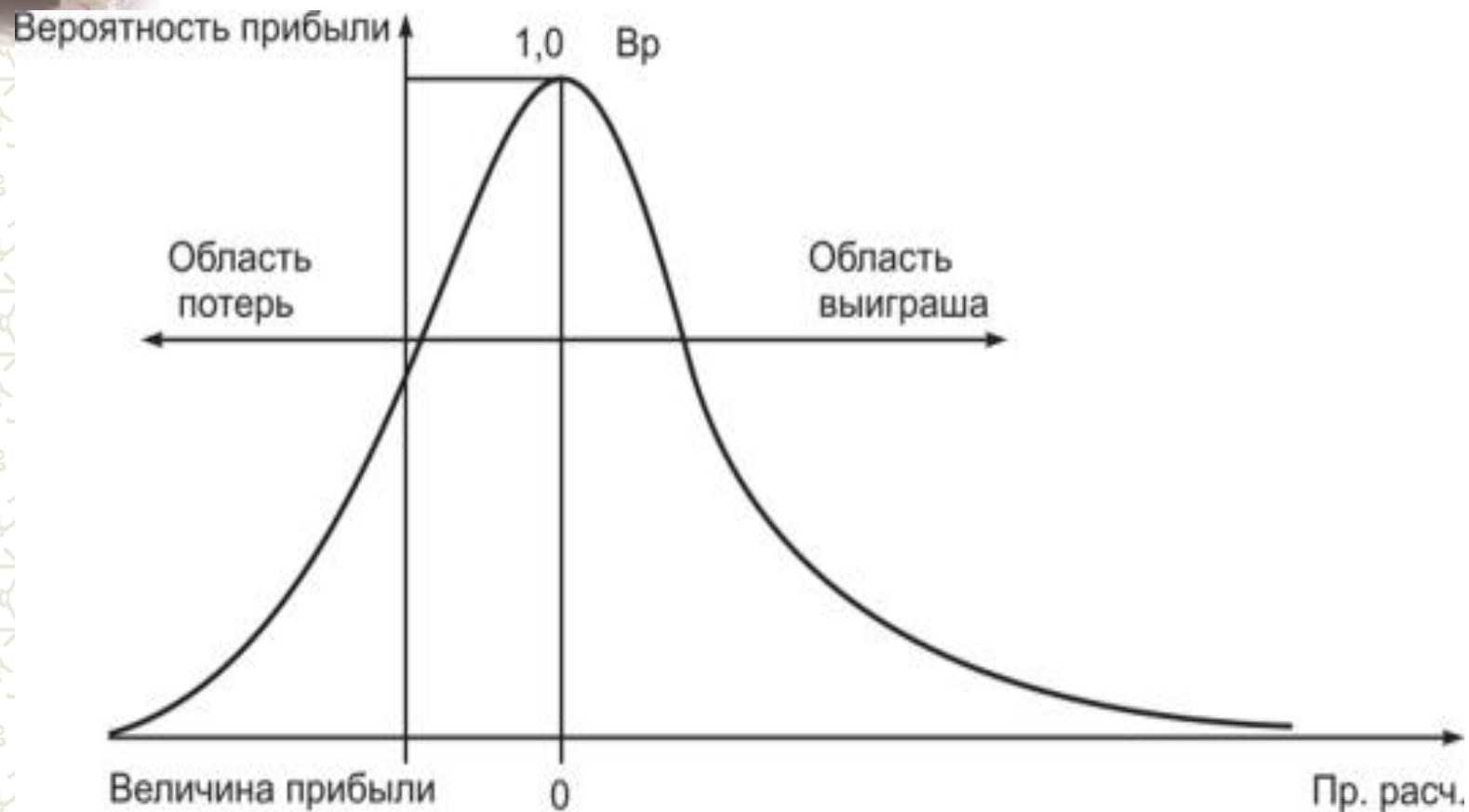

- ✿ Кәсіпкерлік тәуекелді белгілеу кезінде «шығындар», «шығындар» және «шығындар» ұғымдарын білу қажет. Шығындар кез-келген іскерлік қызметпен үнемі бірге жүреді. Шығындар қолайсыз жағдайлардан немесе дұрыс емес есептеулерден туындайды және кәсіпкердің қосымша шығындарын білдіреді.
- ✿ Залал - пайданың төмендеуі.
- ✿ Тәуекел дегеніміз - ресурстарды немесе кірістерді жоғалту қаупі. Оны бағалау үшін шығындардың абсолютті немесе салыстырмалы деңгейімен анықталатын тәуекелдің сандық өлшемі бар.

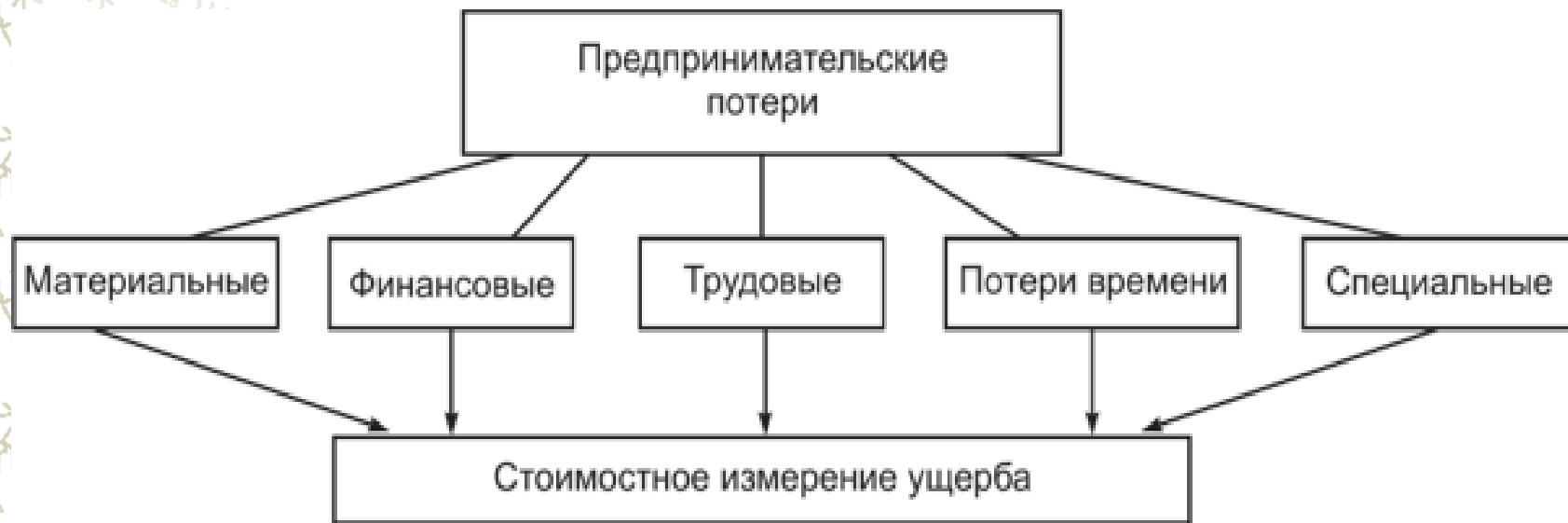
- ✿ 1. Есептелген мәнге тең пайда табу ықтималдығы (V_p) - Пр. расч. - максималды болып саналады;
- ✿ мәні Пр. расч. пайданың математикалық күтуі деп санауға болады. Есептелгеннен көп немесе аз пайда алу ықтималдығы неғұрлым аз болса, соғұрлым мұндай пайда есептелгеннен көп ерекшеленеді.
- ✿ 2. Пайда шығыны оның Пр. расч. ің болжамды мәнімен салыстырғанда төмендеуі болып саналады. есептелген, олар болжамды және нақты пайда арасындағы айырма ретінде есептеледі.

Сурет 1. Пайда ықтималдығының қисығы

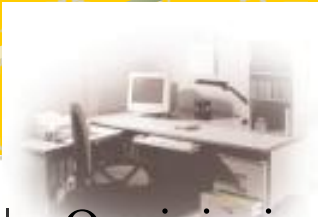
- ✦ Кәсіпкерлік қызметпен байланысты барлық шығындар материалдық, еңбек, қаржылық, уақыттық шығындар және шығындардың ерекше түрлері болып бөлінеді (2-сурет).

- ✦ Сурет: 2. Кәсіпкерліктегі шығын түрлері

- ✦ Еңбек шығындары - бұл кездейсоқ, күтпеген жағдайлардан туындаған жұмыс уақытының жоғалуы. Еңбек шығындары жұмыс сағаттарында, стандарт-сағаттарда, адам-сағаттарда немесе жұмыс уақытының жай сағаттарында көрсетіледі және бағалау үшін олар құндылық мәндеріне аударылады. Еңбек шығындарын құндық мәнге аудару жұмыс сағатын бір сағаттың құнына көбейту арқылы жүзеге асырылады.
- ✦ Қаржылық шығындар - күтпеген төлемдермен, айыппұлдарды төлеумен, қосымша салықтарды төлеумен, қаражат пен бағалы қағаздардың жоғалуымен байланысты тікелей ақшалай зиян.
- ✦ Қайтарылмайтын қаржылық шығындар көрсетілген көздерден ақша алынбаған немесе алынған кезде, қарыздар өтелмегенде, сатып алушы оған жеткізілген өнім үшін төлемегенде, сатылған өнім мен қызметтер бағасының төмендеуіне байланысты түсім азайған кезде де пайда болады.

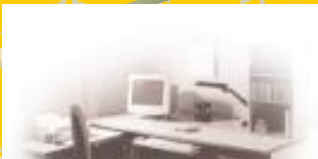
- ✦ Өндірістік кәсіпкерліктегі шығындар ($\Delta\Pi_{пр}$) келесі түрде көрсетілуі мүмкін.
- ✦ 1. Өнімдер мен қызметтерді өндіру мен сатудың жоспарланған көлемдерінің төмендеуі. Олар көбінесе еңбек өнімділігінің төмендеуінен, жабдықтың жоспарланбаған тоқтап қалуынан, өндірістік қуаттылықтың толық пайдаланылмауынан, жұмыс уақытының жоғалуынан, шикізаттың қажетті мөлшерінің жетіспеуінен, қалдықтардың пайыздық үлесінің жоғарылауынан туындайды, бұл жоспарланған кірістің жетіспеуіне әкеледі. Бұл жағдайда мүмкін болатын шығындар келесі формула бойынша анықталады:

✦ мұндағы

$$\Delta\Pi_{пр} = \Delta O \times C,$$

✦ ΔO - өндіріс көлемінің ықтимал жалпы төмендеуі;

✦ C - өнім көлемі бірлігінің сату бағасы

- ✦ 2. Өнімдер мен қызметтердің жеткіліксіз сапасына, нарық конъюнктурасының қолайсыз өзгеруіне, сұраныстың төмендеуіне, инфляцияға байланысты өнімді сату жоспарланған бағалардың төмендеуі. Мұндай шығындар формула бойынша анықталады:

$$\Delta\P_{\text{пр}} = \Delta Ц \times O,$$

- ✦ мұндағы

- Ц - өнімнің көлем бірлігі бағасының ықтимал төмендеуі;

- ✦ О - шығаруға және сатуға жоспарланған өнімнің жалпы көлемі.

- ✦ 3. Материалдардың, шикізаттың, отынның, энергияның шамадан тыс шығындалуынан материалдық шығындардың өсуі. Мұндай шығындар келесідей анықталады:

$$\Delta\P_{\text{пр}} = \Delta M_1 \times C_1 + \Delta M_2 \times C_2 + \dots,$$

- ✦ мұндағы

- ✦ М - бұл белгілі бір түрдегі материалдық ресурстардың артық шығындалуы;

- ✦ С - берілген ресурстар түрінің бірлігінің бағасы.

- 4. Көлік шығындарының, сату шығындарының, үстеме шығыстардың және басқа кездейсоқ шығындардың жоғарылауынан туындайтын басқа шығындар.
- 5. Еңбекақы қорының мақсатты мөлшерінің болжамды саннан асып кетуіне байланысты артық шығындалуы.
- 6. Салықтар мен салықтардың ставкалары өскен кезде өсірілген аударымдар мен салықтарды төлеу.
- 7. Табиғи апаттардан туындаған айыппұлдар, табиғи тозу және шығындар.

2. Тәуекел аймақтарын анықтау

- ✦ Тәуекелдің рұқсат етілу дәрежесін бағалауды қамтамасыз ету үшін шығындардың болжамды мөлшеріне байланысты белгілі бір тәуекел аймақтары бөлінеді.
- ✦ Тәуекел аймағы - шекарасында шығындар белгіленген тәуекел деңгейінің мәнінен аспайтын жалпы нарықтық шығындардың белгілі бір аймағы.
- ✦ Капиталдың жеткіліктілігін бағалау кезінде екі ұғым ескеріледі: жарғылық капитал және барлық капитал, яғни. серіктестік капиталының жеткіліктілігі оның жарғылық капиталының шекті рұқсат етілген мөлшерімен және компанияның жиынтық капиталының активтер сомасына шекті қатынасымен анықталады, тәуекел коэффициенті R деп аталады.

- ☛ Нарықтық экономика жағдайында фирма үшін тәуекелдің негізгі 5 бағыты бар:
- ☛ - тәуекелсіз аймақ,
- ☛ - минималды (қолайлы) тәуекел аймағы,
- ☛ - тәуекелдің жоғарылауы,
- ☛ - сыни тәуекел аймағы,
- ☛ - жол берілмейтін тәуекел аймағы.

Сурет 3. Тәуекел аймақтарының схемасы

- ☀ **Тәуекелсіз аймақ**, ең болмағанда, болжамды пайда алу кепілдігімен операцияларды жасау кезінде шығындардың болмауымен сипатталады. Жоба барысында компанияның теориялық пайдасы шектелмейді. Тәуекел коэффициенті $R = 0$.
- ☀ **Минималды (қолайлы) тәуекел аймағы** таза пайда мөлшерінен аспайтын шығын деңгейімен сипатталады. Бұл салада фирма өз қызметінің нәтижесінде, ең нашар жағдайда, таза пайда ала алмау қаупін тудырады, өйткені барлық салық салығы жабылатын болады және шығарылған бағалы қағаздар бойынша дивидендтер төлей алмайды.
- ☀ Ұсақ шығындар болуы мүмкін, бірақ таза пайданың негізгі бөлігі алынады. Тәуекел коэффициенті: $0 < R < 25\%$ аралығында.

- ✿ **Сындарлы тәуекел аймағы** шығындарға жол береді, олардың мөлшері болжамды пайданың мөлшерінен асады, бірақ жалпы пайданың жалпы құнынан аспайды. Тәуекел коэффициенті $25\% < R < 50\%$ шегінде.
- ✿ Компания өзінің қызметі нәтижесінде ең нашар жағдайда барлық шығындарды (жалдау төлемдері, коммуналдық төлемдер, үстеме шығындар, жарнама, хабарландырулар және т.б.) жабады деп қауіп төндіреді, ал ең жақсы жағдайда ол есептелген деңгейден әлдеқайда аз пайда табады.
- ✿ **Қабылданбайтын тәуекел аймағы** - шығындар болжамды пайда мөлшерінен асып түсетін, бірақ жалпы пайданың жалпы құнынан аспайтын шығындар болуы мүмкін. Тәуекел коэффициенті $50\% < R < 75\%$ аралығында.
- ✿ Бұл тәуекел қажет емес, өйткені фирма операциядан түскен барлық қаражатты жоғалту қаупі бар. Тәуекел коэффициенті 75% -дан асады ($R > 75\%$).
- ✿ **Рұқсат етілетін аймақ** минималды және жоғары тәуекел аймағында болады.

3. Тәуекелді бағалау кезінде тікелей және жанама тәуекел

- Жанама тәуекел немесе салдарлы шығындар тікелей шығындардың нәтижесі болып табылады. Көбіне жанама шығындар тікелей шығындардан асып түседі, сондықтан әрбір тәуекел бойынша тікелей және жанама шығындардың арақатынасын бағалау орынды.

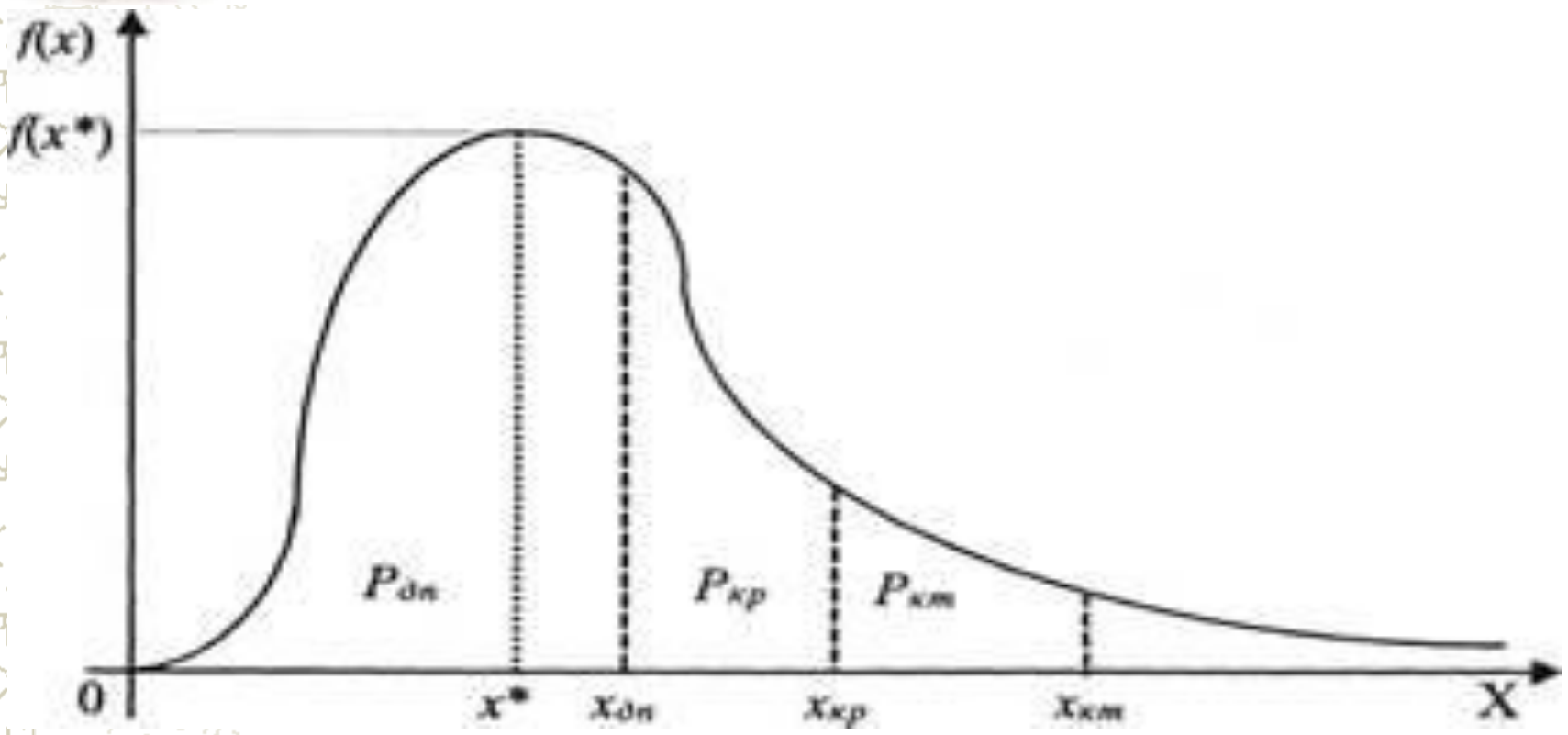

- ☀ Қабылданатын тәуекел - бұл белгілі бір жобаны іске асырудан немесе кәсіпорынның кәсіпкерлік қызметінен алынған пайданы толық жоғалту қаупі. 5 және 6-суреттер ықтимал шығындардың мөлшері бойынша ең тән нүктелерді көрсетеді:

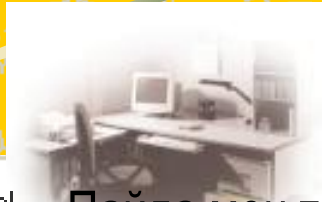

☀ Сурет: 5. Тәуекел аймақтары

6-сурет. Ықтималдықтың таралу қисығы

4. Пайда мен тәуекел арасындағы байланыс

✦ Пайда мен тәуекел деңгейі арасындағы математикалық байланыс келесідей:

$$y = x^{\alpha} a_{\alpha}$$

✦ мұндағы y - зерттеу кезеңіндегі кәсіпорынның пайдасы,

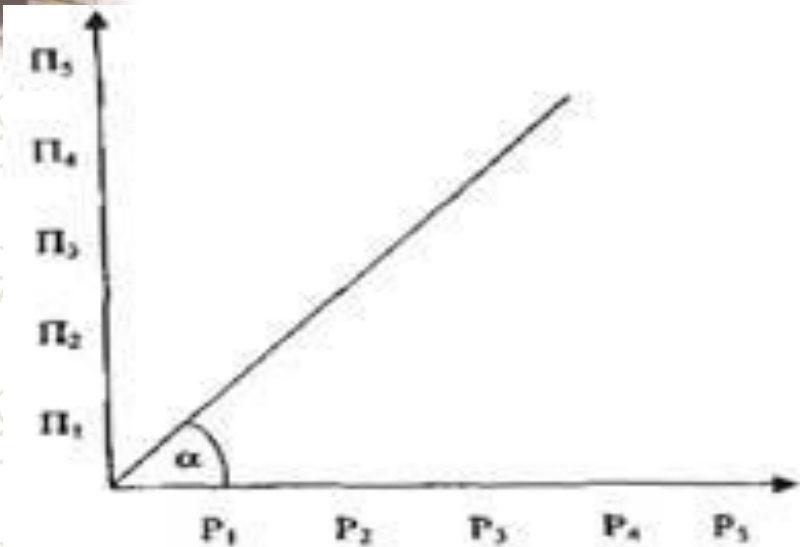
✦ x - белгілі бір пайда мақсатына сәйкес келетін тәуекел деңгейі;

✦ α - корреляция коэффициенттері

✦ Кәсіпкер белгісіздік жағдайында жұмыс істеген кезде, ол тәуекелге бел буады деп сенеді, өйткені қосымша пайда алуға мүмкіндік бар.

✦ 7-сурет. пайданың тәуекелге тәуелділігі көрсетілген.

✦ Ең төменгі тәуекелмен (P1) жүретін шешімді таңдай аласыз, бірақ сонымен бірге ең аз пайда (ИН) аз болады, ал тәуекелдің жоғары деңгейімен (П5) пайда ең жоғары мәнге ие (П5).

☛ Сурет.7. Пайда мен тәуекел арасындағы байланыс

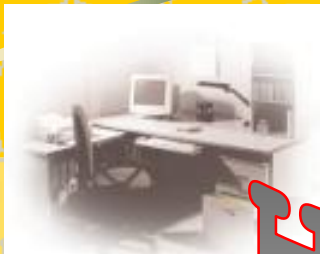

- ☛ Кәсіпкердің тәуекелді басқа экономикалық субъектілерге ішінара ауыстыруға құқығы бар, бірақ ол одан толықтай аулақ бола алмайды.
- ☛ Айтады: тәуекелге бармайтын адам ұтпайды.
- ☛ Яғни, пайда табу үшін кәсіпкер саналы түрде тәуекелді шешімді таңдауы керек.
- ☛ Тәуекелге байланысты адамдарды топтарға бөлуге болады:
 - ☛ - тәуекелге бейім (тәуекелді көтеру үшін төлеуге дайын);
 - ☛ - қауіп-қатерден аулақ болу (тәуекелді болдырмау үшін төлеуге дайын);
 - ☛ - тәуекел бейтарап (тәуекелдің болуына немесе болмауына немқұрайлы).

Әдебиеттер тізімі :

1. Улучшение качества продукции, продукции, ресурсов: учеб. пособие / В.В. Ефимов - М.: КНОРУС, 2010. - 240 с.
2. Управление проектами: учеб. пособие / А.Г. Ивасенко, Я.И. Никонова -Ростов н/Д: Фениес, 2009. - 330 с.
3. Рыхтикова Н.А. Анализ и управление рисками организации / Н.А. Рыхтикова - М.: ФОРУМ, 2013. - 240 с.
4. Википедия, «Риск, неопределённость и прибыль»
5. Научная статья по специальности «Экономика и бизнес»: Анализ взаимосвязи понятий «риск» и «неопределенность»

Назарларыңызға
рахмет

